

на власний розсуд, виходячи зі свого педагогічного досвіду та вимог навчальної програми, що окреслює **перспективи подальших досліджень у цьому напрямку.**

ЛІТЕРАТУРА

1. Ануфриев А.Ф., Костромина С.Н. Как преодолеть трудности в обучении детей. Психодиагностические таблицы. Психодиагностические методики. Коррекционные упражнения. – М.: Изд-во «Ось-89», 1999. – 224 с.
2. Балацька Л.К. Розвиток уяви у молодших школярів. – К.: Радянська школа, 1969. – 111с.
3. Балл Г.О. Сучасний гуманізм і освіта: Соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти. – Рівне: “Ліста-М”, 2003. – С. 50-97.
4. Битянова М.Р., Азарова Т.В., Земских Т.В. Профессия – школьник: Программа формирования индивидуального стиля познавательной деятельности у младших школьников: Учебно-методическое пособие для школьных психологов и педагогов. – М.: Генезис, 2000. – 106 с.
5. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. – М.: ИНТОР, 1996. – 544с.
6. Дусаицкий А.К. Развитие личности в учебной деятельности. – М.: Дом педагогики, 1996. – 208 с.
7. Заика Е.В. Комплекс игр для развития воображения // Вопросы психологии. – 1993. – № 2. – С. 54-63.
8. Максименко С.Д. Генетична психологія. – К.: НПЦ Перспектива, 1998. – 220с.
9. Никитин Ю.З. Весёлые уроки. – Смоленск: Русич, 2000. – 128 с.
10. Полуянов Ю. А. Воображение и способности. М.: Знание, 1982. – 96 с.
11. Родари Дж. Грамматика фантазии. Введение в искусство придумывания историй. – М.: Прогресс, 1978. – 207 с.
12. Субботина Л.Ю. Развитие воображения у детей. – Ярославль: Академия развития, 1997. – 169 с.
13. Тамберг Ю.Г. Развитие творческого мышления детей. – Екатеринбург: У-Фактория, 2004. – С. 82-112.
14. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении: Монография. – К.: Видавничий центр «Просвіта», 1996. – 404с.
15. Телегина Э.Д., Гагай В.В. Когнитивно-личностные конструкты развития творческого мышления младших школьников // Мир психологии. – 2003. – №2. – С.233-245.
16. Тітов І.Г. Розвиток творчої уяви молодших школярів: Навчально-методичний посібник для шкільних психологів та вчителів / За ред. Г.О. Балла. – Полтава: Астрея, 2006. – 112 с.
17. Тітов І.Г. Творча уява молодшого школяра: суб’єктний вимір // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – №4. – С.72-76.
18. Цукерман Г.А. Опыт типологического анализа младших школьников как субъектов учебной деятельности // Вопросы психологии. – 1999. – №6. – С.3-18.
19. Шрагина Л.И. Логика воображения. – М.: Народное образование, 2001. – 192 с.

А.С. Харченко
Полтава

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Постановка проблеми. У Концепції 12-річної середньої загальноосвітньої школи [10] визначено її одне з основних завдань - формування у школярів бажання й уміння вчитися, виховання потреби і здатності до навчання упродовж усього життя, вироблення умінь практичного і творчого застосування здобутих знань. Реалізація цього завдання

неможлива без вивчення особливостей та умов розвитку мотивації учнів, зокрема молодшого шкільного віку.

Проблема розвитку мотивації навчання молодших школярів розглядалась у працях М.І.Алексєєвої[1], Л.І. Божович[2], М.Й.Боришевського[3], Д.Т.Дубовицької[4], І.В.Дубровіної[5], А.К.Дусавицького[6], Н.В.Єлфімової [7], Е.П.Ільїна [8], А.К.Маркової [11], М.В.Матюхіної [12], В.Ф.Моргуна [14], О.Я.Савченко [16], Н.Ф.Тализіної [18], Н.О.Юдіної [19]. В дослідженнях підкреслюється, що саме в молодшому шкільному віці закладається основа мотивації навчання. З початку перебування в школі соціальні мотиви в поєднанні з певними пізнавальними інтересами забезпечують включення дитини в освоєння навчальної діяльності і підтримують інтерес до неї.

Проте протягом молодшого шкільного віку відбувається зниження загального позитивного ставлення до школи та інтересу до навчання (виникає феномен “мотиваційного вакууму”), домінування позаурочних видів діяльності (хобі), зростання значимості стосунків з однолітками (референтна група – клас, друзі), спостерігається уважніше ставлення до основних навчальних предметів [1; 2; 5; 8; 11; 15; 17; 19].

Від сили і структури мотивації молодших школярів значною мірою залежать їх навчальні досягнення.

Питанням мотивації молодших школярів з різною навчальною успішністю присвячені дослідження Л.І.Божович [2], Є.П.Ільїна [8], З.І.Калмикової[15], І.Ю.Кулагіної[15], А.К.Маркової[11], М.В.Матюхіної[12], О.Я.Савченко[16], В.В.Скрипченка[17], Н.Ф.Тализіної[18]. Аналіз цих досліджень показав, що в учнів з високою успішністю домінує потреба в освоєнні знань на високому рівні, орієнтація на одержання міцних практичних умінь, пізнавальний інтерес, безпосередньо пов'язаний з процесом засвоєння нових знань, “знані” мотиви збігаються з реальними. В учнів з середньою та низькою успішністю мотиви, в основному, зовнішні, ситуативні і пов'язані з уникненням осуду і покарання за погане навчання, побоюванням втратити похвалу батьків та вчителя; їх пізнавальні інтереси безпосередньо пов'язані з процесом засвоєння нових знань і виявляються менше, ніж у молодших школярів з високою успішністю, позитивні “знані” мотиви не збігаються з реальними.

Однак ці дослідження проводились до введення 12-бальної системи оцінювання знань учнів, в якій обґрунтовані початковий, середній, достатній, високий рівні навчальних досягнень.

При врахуванні мотивації в навчально-виховному процесі слід орієнтуватися не на молодшого школяра взагалі, а на молодших школярів з різними досягненнями.

Мета нашого дослідження полягає визначенні особливостей мотивації молодших школярів з різними навчальними досягненнями. **Об'єкт** дослідження – мотивація навчання школярів. **Предмет** дослідження – особливості мотивації молодших школярів з різними навчальними досягненнями.

Методика та організація дослідження. Дослідження було проведено у 2006 році на базі загальноосвітньої школа № 17 м. Кременчука Полтавської області. В ньому взяли участь 41 учень 10-11 років, що навчалися у 4-х класах.

Для визначення рівня навчальних досягнень молодших школярів були застосовані спостереження і методика аналізу документів.

Для вивчення мотивації молодших школярів з різними навчальними досягненнями використовувались такі методики: “Вивчення ставлення до навчання і навчальних предметів” (за Г.Н.Казанцевою)[8], “Методика парних порівнянь” (За В.Ф. Моргуном)[13], “Методика вивчення спрямованості на здобуття знань” (за Є.П. Ільїним, Н.А.Курдюковою)[8]; “Методика вивчення спрямованості на оцінку” (за Є.П.Ільїним, Н.А.Курдюковою)[8].

Дослідження мотивації молодших школярів з різними навчальними досягненнями відбувалось у три етапи. На першому етапі визначався рівень навчальних досягнень (початковий, середній, достатній, високий) молодших школярів з української мови,

математики та читання. Другий етап включав вивчення ставлення до навчання та навчальних предметів, місця мотивації у різних видах діяльності, модальності настрою, спрямованості на здобуття знань і відмітку молодших школярів з різними рівнями навчальних досягнень. На третьому етапі порівнювались ставлення до навчання і навчальних предметів, місце мотивації у різних видах діяльності, модальність настрою, спрямованість на здобуття знань і відмітку у молодших школярів з різними рівнями навчальних досягнень.

Результати дослідження та їх обговорення. В результаті дослідження навчальних досягнень молодших школярів було виявлено учнів з початковим, середнім, достатнім та високим їх рівнями.

Високий рівень навчальних досягнень показали 22,0% учнів. Ця група молодших школярів продемонструвала володіння системою понять, вміння встановлювати внутрішньопонятійні та міжпонятійні зв'язки, високий рівень здатності до узагальнення, вміння логічно подавати матеріал. Учні мають високий рівень пошукової діяльності.

Достатній рівень виявили 29,3% учнів. Вони також, як і молодші школярі з високим рівнем навчальних досягнень, володіють поняттями, можуть відтворити їх зміст і проілюструвати не лише відомими, але й новими прикладами. Вони здатні встановлювати відомі міжпонятійні та внутрішньопонятійні зв'язки, володіють вміннями виконувати окремі етапи розв'язання проблеми, але самостійні роботи виконують з незначною допомогою вчителя. Їх пошукова діяльність виражена частково.

Середній рівень навчальних досягнень показали 34,3% учнів. Вони мають знання у формі понять, здатні відтворити їх зміст, але ілюструють відповідями з підручника, володіють уміннями на рівні виконання способів діяльності за зразком, за аналогією, самостійну роботу виконують зі значною допомогою.

Початковий рівень навчальних досягнень було виявлено у 14,4% учнів. Знання засвоєні ними у формі окремих фактів, елементарних уявлень, які можуть бути відтворені. Ці учні виконують самостійні роботи під безпосереднім керівництвом вчителя, але допомогу можуть сприйняти не відразу (або взагалі не сприйняти), потребують детального кількарядового пояснення.

Отже, найчисельнішою за кількістю виявилась група учнів з середнім рівнем навчальних досягнень, друга за кількістю група – з достатнім їх рівнем, третя за кількістю група мала високий і четверта - низький рівні.

Структура мотивації молодших школярів з високим рівнем навчальних досягнень включає переважно пізнавальні мотиви навчання та вибору улюблених навчальних предметів. Найбільш захоплюючими справами цих молодших школярів є читання цікавих книг, конструювання, дослідницька робота та заняття в гуртках і позашкільних закладах. Уподобання в школі - спілкування з однокласниками (в основному були названі учні з високим рівнем навчальних досягнень) і класним керівником (причому під його керівництвом учні прагнули займатися будь-якою діяльністю). Уподобання поза школою - самостійні заняття творчою справою, виготовлення виробів з паперу й дерева, допомога батькам вдома по господарству, слухання розповідей про пригоди, країни, наукові відкриття, розповіді іншим прочитаного, розмірковування над тим, ким стануть у майбутньому. Ці учні вважають, що можуть довести справу до кінця, однак, прагнуть стати більш врівноваженими. Провідними в діяльності виявились мотиви обов'язку й творчості. Для молодших школярів з високим рівнем навчальних досягнень характерний дуже позитивний настрій, а також спрямованість на здобуття знань.

Структуру мотивації молодших школярів з достатнім рівнем навчальних досягнень складають переважно пізнавальні мотиви навчання й вибору улюблених навчальних предметів. Найбільш захоплюючі справи учнів - заняття поза школою: спілкування з друзями, малювання, виготовлення аплікацій, слухання розповідей про тварин, далекі країни, однолітків, власні розповіді кумедних історій іншим, обговорення комп'ютерних ігор. Уподобання в школі - спілкування з класоводом (під його керівництвом хотіли

займатися будь-якою діяльністю). У цих молодших школярів не виявлено бажання самостійно займатися творчою справою, проте, вони вважають, що здатні довести справу до кінця. Вони прагнуть стати більш працьовитими й відповідальними. В діяльності молодших школярів з достатнім рівнем навчальних досягнень провідними виявлено мотиви обов'язку й функціонування. В цих учнів переважає позитивний настрій. Вони спрямовані як на оцінку, так і на здобуття знань.

Структура мотивації молодших школярів з середнім рівнем навчальних досягнень включає переважно соціальні мотиви навчання й обрання улюблених навчальних предметів. Найбільш захоплюючими справами цих молодших школярів є заняття поза школою. Уподобання в школі - спілкування з однокласниками, а поза школою - спілкування з друзями, слухання розповідей про однолітків, пригоди фантастичних героїв, а також власні розповіді іншим побаченого по телевізору й почутого від друзів. Учні не властиве прагнення доводити до кінця розпочату справу, якщо втрачений до неї інтерес, проте, виявлено їх власне бажання стати більш доброзичливими й товариськими. Провідними мотивами діяльності є спілкування й мотив обов'язку. Цим учням притаманний, в основному, нейтральний настрій. Виражена більша спрямованість на оцінку, ніж на здобуття знань.

Структуру мотивації молодших школярів з початковим рівнем навчальних досягнень складають переважно соціальні мотиви навчання й обрання улюблених навчальних предметів. Для цих учнів найбільш захоплюючими справами виявились заняття поза школою - спілкування з друзями, ліплення з пластиліну, малювання, однак, учням не подобається читати. Уподобання в школі - спілкування з однокласниками. Цим молодшим школярам не властиве прагнення доводити до кінця розпочату справу і не виявлене бажання щось у собі змінити. Їх провідними мотивами діяльності є відтворення й функціонування. Ці молодші школярі виявили дуже негативний настрій. У них переважає спрямованість на оцінку.

Висновки і рекомендації. Таким чином, виявлено, що молодші школярі з високим, достатнім, середнім і початковим рівнями навчальних досягнень мають своєрідні структури мотивації.

Використана у дослідженні комплексна методика може бути застосована шкільними психологами для вивчення особливостей мотивації навчання молодших школярів з різними навчальними досягненнями.

При укладанні рекомендацій учителям ми використали праці А.К.Маркової [11], М.В.Матюхіної [12], В.Ф. Моргуна [14].

Для розробки вчителем програми своєї діяльності по формуванню мотивації навчання молодших школярів з початковим і середнім рівнями навчальних досягнень спершу слід з'ясувати причини їх низької навчальної мотивації, відсутності інтересів до основних навчальних предметів та негативного ставлення до навчання.

При вихованні мотивації навчання молодших школярів з різними навчальними досягненнями доцільно реалізовувати загальну стратегію, яка включає в себе конструктивний підхід (дії ззовні) і гуманістичний підхід, що орієнтується на саморозвиток, активність школярів.

Для формування позитивної навчальної мотивації в молодших школярів з початковим і середнім рівнями навчальних досягнень необхідна цілеспрямована, спеціально організована робота, під час якої слід враховувати такі фактори:

1. Зміст навчального матеріалу. Навчальний матеріал повинен підбиратися в такій формі, щоб викликати в учнів позитивні емоції, бути достатньо складним, активізувати пізнавальні психічні процеси, а також добре ілюстрованим. Навчальний матеріал має спиратися на попередні знання і в той же час містити інформацію, яка дозволяє не тільки пізнати нове, але й осмислити попередні знання, дізнатися з нового боку про відоме.

2. Організацію навчальної діяльності учнів. Важливим є проведення таких типів уроків, коли вчитель спеціально стимулює мотивацію учнів до засвоєння знань, мотивацію процесу засвоєння й мотивацію завершення засвоєння.

На початку уроку сприятливий вплив на мотивацію учнів чинять дії вчителя, які орієнтовані на такі аспекти: актуалізацію мотивів, які вже є в учнів (заохочення за попередні досягнення); тимчасове невдоволення школярів собою при ускладненні в ході розв'язування нових задач; перспективну мотивацію (показ можливостей використання знань у подальшому житті); стимулювання допитливості за рахунок цікавої форми викладання матеріалу, наведення незвичайних фактів.

У процесі засвоєння учнями матеріалу вчитель повинен робити акцент на організацію їхньої активної навчальної діяльності, яка включає розуміння школярами учбової задачі, здійснення ними активних учбових дій, чергування видів діяльності на уроці, заохочення зусиль учнів при одержанні проміжних результатів (створення ситуацій успіху).

Важливо, щоб молодші школярі з початковим і середнім рівнями навчальних досягнень отримали на уроці позитивний емоційний досвід. Підбиття підсумків уроку потрібно організувати так, щоб діти відчули задоволення від подолання труднощів і пізнання нового.

3. Позитивну оцінку результатів навчальної діяльності. Оцінюючи знання учнів, потрібно давати як якісний, так і кількісний аналіз навчальної діяльності, підкріплювати позитивні моменти і зрушення в засвоєнні навчального матеріалу. Оцінка вчителем успіхів учнів у ході й наприкінці уроку закладає мотивацію до подальшого активного засвоєння матеріалу.

4. Стиль діяльності вчителя. Демократичний стиль педагогічної діяльності сприяє формуванню внутрішньої мотивації навчання школярів.

Формування мотивації молодших школярів з початковим і середнім рівнями навчальних досягнень повинно підпорядковуватися таким механізмам:

1. “Знизу вверх”, коли спеціально створені умови навчальної діяльності вибірково актуалізують окремі ситуативні спонукання, які при систематичній актуалізації поступово переходять у стійкі мотиваційні утворення.

2. “Зверху вниз”, що передбачає засвоєння молодшими школярами спонукань, цілей, які подаються їм у готовому вигляді і які учні повинні поступово перетворити з тих, що розуміються, у внутрішньо прийняті й реально діючі.

Для формування інтересів молодших школярів з початковим і середнім рівнями досягнень до основних навчальних предметів, по-перше, слід спиратися на найпростіші, ситуативні їх інтереси (до полегшених видів роботи, до наочності, ігрових моментів тощо). Багаторазове повторення певної діяльності чи ситуації, що супроводжуватиметься емоційним підкріпленням як з боку вчителя, так і від усвідомлення учнем власного успіху, сприятимуть розвитку інтересу школярів до основних навчальних предметів.

По-друге, організувати роботу над предметом малими групами. Причому принцип підбору учнів при комплектуванні малих груп має велике мотиваційне значення. Важливо об'єднувати учнів з нейтральним ставленням до предмета з дітьми, що не люблять даний предмет; включити учнів з нейтральним ставленням до предмета в групу тих, хто любить даний предмет.

З метою підтримки мотивації молодших школярів з достатнім і високим рівнями навчальних досягнень слід заохочувати оволодіння школярами активними діями, їх сукупністю (прийомами, методами навчальної роботи), відпрацювання способів дій до рівня умінь і навичок навчальної праці, самостійне виконання учнями компонентів навчальної діяльності (учбової задачі, учбових дій, дій самоконтролю й самооцінки). Також варто зважати на порядок розташування матеріалу та подання навчальних завдань таким учням (чергувати репродуктивні й творчі завдання, проблемні й тренувальні, включити в тренувальні справи елементи пошуку).

З боку вчителя, важливими є заохочення (але не захвалювання) кінцевих і проміжних результатів, спонування до пошуку найбільш раціональних способів розв'язання задач учнями з достатнім і високим рівнями навчальних досягнень.

Для підтримки пізнавальних інтересів молодших школярів з достатнім і високим рівнями навчальних досягнень необхідно стимулювати їх інтелектуальні почуття.

Результати нашого дослідження не вичерпують усіх аспектів проблеми. Важливим є проведення лонгітюдного дослідження динаміки мотивації школярів з різними досягненнями протягом навчання в початковій, основній старшій школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева М.І. Мотиви навчання учнів: Посібник для вчителів. – К.: Радянська школа, 1974. –120 с.
2. Божович Л.И. Изучение мотивации поведения детей и подростков / Под ред. Л.И.Божович и Л.В.Благонадежной.– М., 1972. – 113 с.
3. Боришевський М.Й. Виховання самоконтролю в поведінці учнів початкових класів: Посібник для вчителів. – К.: Радянська школа, 1980. – 143 с.
4. Дубовицкая Т.Д. К проблеме диагностики учебной мотивации // Вопросы психологии. – 2005 . –№ 1. – С. 73-78.
5. Дубровина И.В. Школьная психологическая служба: Вопросы теории и практики. – М.: Педагогика, 1991. – 232 с.
6. Дусавицкий А.К., Репкин В.В. Исследование развития познавательных интересов младших школьников в зависимости от способа обучения // Вопросы психологии. – 1975. – №3. – С. 92-102.
7. Елфимова Н.В. Диагностика и коррекция мотивации учения у дошкольников и младших школьников: Учебно - метод. пособие. – М.: Изд. МГУ, 1991. – 108 с.
8. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы – СПб: Изд-во “Питер”, 2000. – 514 с.
9. Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи. Методичні рекомендації /Авторський колектив: Бібік К.М. (керівник), Савченко О.Я., Байбара Т.М., Вашуленко М.С. та ін. – К.: Початкова школа, 2002. – 128 с.
10. Концепція 12-річної середньої загальноосвітньої школи // Директор школи. – 2002. –№1 (193). – С.11-15.
11. Маркова А.К, Матис Т.А, Орлов А.Б. Формирование мотивации учения: Книга для учителя. –М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
12. Матюхина М.В. Мотивация учения младших школьников. – М.: Педагогика, 1984. – 144 с.
13. Методичні рекомендації для практичних психологів і вчителів початкової школи /Автор-укладач Н.О. Юдіна; За ред. В.Ф. Моргуна. – Полтава, Тегга. 2002. – 43 с.
14. Моргун В.Ф. Психологические проблемы мотивации учения // Вопросы психологии. –1976. –№6. – С. 54-68.
15. Отстающие в учении школьники / Под ред. З.И. Калмыковой, И.Ю.Кулагиной.– М.: Педагогика, 1986.– 208 с.
16. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. – К.: Генеза, 2002. – 368 с.
17. Скрипченко О.В. Молодший шкільний вік // Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб./ О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта,2001. –С.114-174.
18. Талызина Н.Ф. Формирование познавательной деятельности младших школьников: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1988. – 175 с.
19. Юдіна Н. Особливості вивчення мотивації навчання молодших школярів // Імідж сучасного педагога. – 2005. – № 5. –С.10-12.